

Yıl : 1955

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

Cilt : IV, Sayı : III-IV

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ KİTAPLIĞI
Ayniyat No.:
Yer No. 5840/4

III - IV

1955

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. ilâhiyat Fakültesine
armaganıdır

KÜLTÜR MATBAASI - ANKARA

1957

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

+ Prof. Dr. HAMİDULLAH	: Hz. Paygamber Zamanında Hadisin Tedvini Çev. Nafiz Danışman	1
ROBSON, James	: Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivayeti Çev. Talât Koçyiğit	8
Prof. H. K. Sherwanı	: Gazzâlî'ye Göre Nazarî ve Tatbikî Siyaset Çev. H. G. Yurdaydın	21
Prof. YETKİN, Suut Kemal	: Beylikler Devri Mimârî'sinin Klâsik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı	39
Doç. Dr. ÇAĞATAY, Neş'et	: Samiler-araplar ve Güney arabistan Devletleri	44
Hayri, Settar	: İslâm Mimârîsi... Çev. Nermin Sinemoğlu	68
+ Prof. HAMİDULLAH	: Roma Kanunu ile İslâm Kanunu Arasındaki Münasebetler... Çev. Nafiz Danışman	75
ÖNDER, Mehmet	: Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri	79
Prof. Dr. ÜÇOK, Coşkun	: Bir Tenkide Verilen Zoraki Bir Cevap Hakkında	84
Prof. ÜLKEN, Hilmi Ziya	: Gazzâlî ve Felsefe	98
BİBLİYOGRAFYA	:	
Prof. TANCÎ, Muhammed	: Kitab'ul-ibane an mezhebi ehl'i-adl.	122

SAHİH-İ MÜSLİM NÜSHALARININ RİVAYETİ (*)

Yazan : James ROBSON

Çeviren : Talât KOÇYİĞİT

Buhârî ve Müslim tarafından derlenen hadis koleksiyonlarının diğer hadis kitaplarından daha sahih oldukları kabul edilir. İbni Salâh «Buhârî ve Müslimin kitapları, kitabullahtan sonra en sahih kitaplardır» der (1). Müslümanların çoğu daha ziyade, bu iki kitaptan Buhârînin Sahihini nüfuzlu sayarlar. Fakat, Sahih-i Müslim için bir tercih izhar edenler de vardır. Ebu Ali Hüseyin b. Ali Nisâbûrînin «yer yüzünde, Müslim b. Haccâcın kitabından daha sahih bir kitap yoktur» dediği zikrolunur (2). İbni Salâh «eğer bununla, Sahihin mukaddemesinde verilen bir isnada dayanarak, Müslimin Buhârîyi taklit etmediği kasdolunuyorsa zararı yoktur. Fakat, Müslimin kitabı daha sahihtir demek istiyorsa bu reddolunur» der. Nevevînin kaydettiğine göre, Sahih-i Müslim, bir hadisi zikrettiği zaman, rivayetın bütün isnad zincirlerini vermek bakımından, Sahih-i Buhârîye nazaran bir üstünlüğü vardır. Halbuki Buhârî, bazen rivayetın bir isnadını, bazen de diğer bir isnadını vererek hadisi muhtelif yerlerde tekrarlar (3). Zehebî, İbni Ukdadan naklederek derki: «Müslim, bir hatayı nadiren yaptığı halde, Buhârî, bazen bir râvinin ismini, bazen de künyesini zikrederek aynı şahsın iki ayrı şahıs olduğu zannını uyandırır (4).» Bununla beraber Zehebî, kendisinin Buhârîyi üstün addettiğini gösterir, yukarıda adı geçen Ebu Ali Nisâbûrînin sözlerinin naklinden sonra kısaca «belki Buhârînin Sahihi Ebu Aliye ulaşmamıştır» der. Ebu Aliye ilâveten bazı mağrip şeyhlerinin de Müslimi tercih ettikleri söylenir, fakat umumî kanaat şudur ki Sahih-i Buhârî ve Müslim, her ikisi de en yüksek otorite olmakla beraber Buhârî, birinci plânda yer alır (5).

Sahih-i Müslim nüshalarının rivayeti hususunda elde mevcut başlıca üç ana kaynağa başvurdu: Nevevî, Şerh-i sahih-i Müslim I, S. 5-8; Ebu Bekir b. Hayr, Fihrist, S. 98-102; Muhammed b. İbrahim Salâhî, Kitabul imtâ vel intifâ, 7a-8b (6).

Muhyiddin ebu Zekeriya Yahya b. Şeref Nevevî (7) (631-676), eserleri çok iyi tanınan meşhur bir hukukçu ve muhaddis idi. Mukaddemesinde, metnin nakliyle ilgili malûmat verdiği Sahih-i Müslimin şerhini muhtevi, hadis hakkında mühim eserler yazan, çalışkan ve geniş bilgili bir Şâfi'î âlimi idi. Yaşlıları arasında sahih bir nakil olarak beyan ettiği kendi naklinin isnad zincirini vermekle

(*) Bu yazı, the Journal of the Royal Asiatic Society, Nisan, 1949 da neşredilmiştir.

(1) Ulümül hadîs, S. 13.

(2) Aynı yer, S. 14.

(3) Şerh-i Sahih-i Müslim, I, S. 10.

(4) Tezkiretül huffâz, II, 151.

(5) Hacı Halife, II, 512, 541.

(6) Yazma. No. DCIII, Biblioteca Nacional de Madrid.

(7) Bak: Zehebî, Tez., IV, 250; Encyc. of İslâm, III, 884.

iktifa etmiş, Kalânisi vasıtasile gelen isnad zincirini de zikretmekle beraber V. asrın başlangıcından daha öteye geçmemiştir. Nevevi, İbni Salâh(1) (577-643)'ı işaret ederek, onun zamanında ve ondan evvelki zamanlarda Sahihin muttasıl isnatla naklinin mühiim olmadığını zikreder. Zira pratik maksatlar için, diğer nüshalarla mukabele eden iki (sika) tarafından garanti edilmiş yazılı bir nüshaya sahip olmak kâfidir. Bu görüş makuldür. Fakat hakikatte, İbni Salâh'ın söylediği ve Nevevinin de izah ettiği gibi, muttasıl bir isnadla Sahihi elde etmek temayülü, vasil olunamayan bir gayedir.

Ebu Bekr b. Hayr b. Ömer b. Halife (2) (502-575) Seville'e mensubtur. Harıçteki seyahatleri hakkında bir kayıt yoktur. Fakat İspanyada bir çok tanınmış hadisçilerle karşılaşmış, birçokları ile de muhabere etmiştir. Hadisleri ya ağızdan veya haberleşme ile, isimlerinin bir listesini yaptığı yüzü müteceviz şeyhten öğrenmiştir. Mümtâz bir muhaddis, gremerci ve geniş bilgili bir filolog idi. Şeyhlerinden biri olan ebul Hasan b. Muğis, onun bir araştırmacı olarak kabiliyetinden okadar hoşnut olmuştu ki, bunu, güzel bir cümle ile şöyle ifade etmişti: «Ebu Bekr b. Hayr, hayr b. Hayr» (yâni hayrın oğlu Hayr) dır. Söylendiğine göre kitaplarının yazılışında onların sıhhati için hiç bir meşakkatten çekinmemiştir. Bu çalışmalarının neticesi olarak öldüğü zaman kitapları çok yüksek fiatlarla satılmıştır.

Kitabu'l-İmtâ ve'l-İntifâ müellifinin hüviyeti meçhuldür. Salâhî şekli şüphelidir (3) ve 701 tarihli yazmanın sonunda görülen ismin, müellifin mi yoksa müstensihin mi olduğu belli değildir. Fakat müellifi kim olursa olsun onun, geniş bilgili ve son derece doğru bir kimse olduğu anlaşılıyor. 119 sahifeyi bulan yazmanın tercümesini, nakil ve diğer tafsilatları mukabele etmek suretiyle yaptım. Ve böylece onun sıhhatini anlamış oldum. Müellif, Sahih-i Müslim'in nakli hususundaki malûmatın çoğunu, babası ebul Abbâs el-Azafi (557-633) den alan ebul Kâsım el-Azafi'den nakletmiştir. Ebul Kâsım hakkında malûmat bulamadım (4).

Babası (5), bir muhaddis olarak tanınan ve Tinbuktî tarafından Musnid denilen kimsedir. Hadisleri, Ebu Muhammed Abdullah b. M. Ali, b. Ubeydullah Hacri el-Mari (505-591) ve Ebu Bekr b. Hayr'den işitmiştir. Fakat İbni Hayr'in ismi, yazmadaki isnad zincirinde geçmemektedir. Çeşitli isnadların kendisinde birleştiği Hacri ise bu konuda tanınmış bir otorite idi ve (Almaria) ya mensubtu. Fakat ailesinin (Toledo) dan geldiği söylenir. Hacri, Almaria ve Murcia'daki nüfuzlu kimselerin tekliflerini reddetmiş, âlâ isnadı, güvenilir olması, doğruluğu ve hadise olan vukufiyeti sebebiyle, bir çok kimseler tarafından ziyaret edilen (Ceuta) ya yerleşmişti. Ona bir dereceye kadar evliyalık da isnad edilmiştir. Kaydedildiğine göre öldüğü zaman bir kuraklık vardı, fakat cenaze merasiminde, onun meziyetleri yüzü suyuna yağmur için yapılan dualardan sonra o gece bol miktarda yağmur yağmıştır.

Hadisin rivayeti ile ilgili eserlerde bir nevi otoriteye zaruret vardır. Bu sebeple daha sonra görülecek olan bu mevzu ile ilgili üç kelimeyi burada zikretmek

(1) Şerh, I, S. 9.

(2) Zehebi, Tez., IV, 154; Zabbi, Buğya, No. 112; İbn Cezeri, Gayetün nihaye, No. 299.

(3) Bak: JRAS, 1935, 341.

(4) Brockelmann Supp. I, 626 da zikredilen aynı isimdeki şahısla karıştırılmamalıdır.

(5) Tinbuktî. Neylul İbtihac (İbn Ferhûn'un kenarında, Dibâcul müzehheb), S. 63. Analectes sur l'histoire et la litterature des Arabes d'Espagne, par el-Makkari I, 484, 901; İbnül Abâr, Takmîla, No. 1120.

faydalı olacaktır. 1) İcazet: Bir şeyh nakletmiş olduğu bir şeyi, talebesinin bilmesinden hoşnut olduğu zaman şöyle söyleyebilir: «Falan kitap için sana icazet verdim». Diğer şekillerde şahıs yahut kitap açık olarak tasrih edilmemiş olabilir ki, bu hal tatmin edici değil demektir (1). 2) Münâvele: Bu kelime (elden vermek) mânâsındaki fiilden gelir. Şeyh talebeye kendi nüshasını, yahut onunla mukabele edilmiş bir başka nüshayı verir ve şöyle der: «Bu benim falandan işittığım (yahut rivayet ettiğim) dir. Sen onu aynen benden rivayet et». Bu, münâvelenin icazetle birleşmiş âlâ bir şeklidir (2). 3) Vicade: Bir kimse şeyhin rivayet etmiş olduğu hadisleri ihtiva eden elyazması bir kitap bulur. Bulan kimse şeyhle hiç karşılaşmamıştır. Yahut onunla karşılaşsa bile o, bu hadisleri rivayet ederken hiç işitmemiştir. Rivayet etmesi için de icazet almamıştır. Böyle hallerde o kimse «falan dedi» diyemez. Ancak «falanın elyazmasında buldum (okudum) diyebilir (3).

Sahih-i Müslim, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Süfyan (Ö. 308) ve Ebu Muhammed Ahmet b. Ali Kalânisi olmak üzere başlıca iki isnad zinciri vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bir kimse, çeşitli kaynaklardan, Müslim'den hadis rivayet ettiklerini anlar. Fakat nakledilen bu hadislerin, Sahihin tamamına ait olup olmadığı açıklanmamıştır. Nevevî biyografik lügatında (4) Müslim'den hadis rivayet eden bazı kimseleri zikreder ve diğer bazı kimselerin daha olduğunu söyler, fakat Sahihin şerhinde İbni Süfyan ve Kalânisi'yi zikrederse de burada, bunların hiç birinden bahsetmez (5). Zehebî aynı şekilde, İbni Süfyan'ı da dahil ederek bazı kimseleri zikrederse de Kalânisi bunlar arasında yoktur (6) Keza Askalânî aynı şekilde bahseder (7). Bir çok kimselerin Müslimden rivayet ettikleri söylenmekle beraber, İbn Süfyan ve Kalânisi, umumiyetle Sahihin sika râvilleri olarak tanınmış kimselerdir. Bir kimse, muhtelif isnadların, daha sonraki mertebelerinde, Sahihi rivayet eden bir çok kimselerle karşılaşır. Bu itibarla, haberde, şüphe etmek için hiç bir sebep yoktur. Biyografik eserler böyle çok misaller vermektedir. Fakat bir kimse böyle notları toplamağa çalışırsa, nakli izlemek teşebbüsü, çok karışmış olacaktır. Bu sebeple, meseleyi, rivayetler hakkında kifa-yetli bir tenevvü örneği verdiklerinden, yukarıda zikredilen üç otoriteye hasretmek en iyi yol görünmektedir.

İBNİ SÜFYÂN'IN RİVAYETİ

İbni Süfyan, Müslim'in ölümünden dört sene önce, 257 Ramazan (8) ında, Nisaburda, Sahihi, Müslimden dinleyerek bitirmişti. Nevevî tarafından, İbni Süfyanın rivayetinde bir noksanlığın mevcut olduğu hakkında İbni Salâhın bir görüşü zikredilmiştir (9). Bu, İbni Süfyanın, Sahihi nasıl aldığı, Müslimin rivayete

(1) İbn Salâh, Ulûm., 151;

(2) Aynı kitap, 160.

(3) Aynı kitap, 168; Nevevinin Takribinde bu mevzu tam olarak verilmiştir; Journal Asiatique, seri IX, C. 17, 195; Goldzihier, Muh. Stud., II, 188.

(4) Tehzibül esmâ vel lügât (mütercim).

(5) S. 550

(6) Tez., II, 150.

(7) Tehzibüt tehzib, X, 126.

(8) Nevevî, Şerh, I, S. 7; İbn Hayr, Fihrist, S. 100.

(9) Şerh, S. 8.

müsaadesile mi (icazet), yoksa yazılı bir nüshadan mı (vicade) aldığını göstermeksizin, (ahbaraná Müslim) yahut (haddasanâ Müslim) yerine (an Müslim) kelimelerini kullanışındaki üç parçaya tekabül eder. Bu parçalar şunlardır: 1) XV, 318-425; II) XXV, 6; III) XXXIII, 43, XXXIV, 9. Bu rivayet, Ebu Ahmed Muhammed b. İsa b. Amrûyâ Culûdî (1) (288-368) ve Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim-Kisâî (Ö. 384/385) olmak üzere iki kişi tarafından naklolunmuştur.

I .. CULÛDÎ'NİN NÜSHASI

Culûdî'nin nüshası üç isnad zinciri ile rivayet edilmiştir: Abdülgâfir b. Muhammed b. Abdülgâfir (2) (353-448), Ebul Abbas Ahmet b. Hasan er-Râzî (V. asrın başlangıcı), Ebu Saîd Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Siczî (V. asrın başlangıcı). Abdülgâfir, Sahihi 365 senesinde Culûdîden almıştır. Râzînin aldığı tarih hakkında verilmiş malûmat yoktur. Siczînin ise 369 senesinde Nisâburda, Culûdîden aldığı söylenir (3). Nevevî, Culûdînin 368 Zilkâdede, Sem'ânî de onun 368 Zilhıccede öldüğünü söylerler. Her ikisi de Culûdînin 368 senesinin sonlarına doğru öldüğünde mutabıktır. Eğer onların bu haberleri doğru ise, Siczînin, Culûdîden 369 senesinde Sahihi aldığını söyleyen İbni Hayr yanılıyor demektir. Bize göre şüphesiz, Culûdî, hayatının sonlarına doğru Sahihi Sicziye nakletmiştir. Fakat ortaya mühim bir mesele çıkıyor. Siczînin, «Culûdî bize haber verdi. 369 senesinde Nisâburda Sahihi ona okudum» dediğini İbni Hayr söylüyor. İhtimal bunlar, Siczînin kendi sözleridir. İbni Hayrin tarihte bir hata yaptığı anlaşılıyor. Eğer inanılır bir kimse, böyle bir şeyde yanılırsa, başka yerlerde de hata yapması ihtimali olamaz mı? Eğer böyle ise, şifahî rivayete gösterilen yüksek itibarın güçlüğüle hak bulunduğu anlaşılıyor. Fakat Nevevî ve Sem'ânînin de hata yapmış olmaları ihtimalini ilâve etmek lâzımdır. İbni Esir (4), Culûdînin ölümünü 369 senesinin sonlarına koyar.

Fakat ne olursa olsun, isnadlarda görülen şahıslar üzerinde vakit harcamayacağım. Ancak, Sahihin rivayet tarzı hususunda mevcut malûmatı vereceğim.

(a) Abdülgâfir'in rivayeti.

Nevevî, Sahihi, şeyhi Ebu İshak İbrahim b. a. Hafs b. Mudar el-Vâsî (5) (Ö. 664) den, Şam camiinde, Vâsîtinin, Ebu'l-Kâsım ebu Bekr ebul Feth Mansur b. Abdülmün'im Faravî (6) (522-608) den, Faravînin, Ebu Abdullah Muhammed b. Fadlu'l-Faravî (7) (441-530) den, İbni Fadlul Faravînin, 448 de Ebul Hüseyin Abdülgâfir b. Muhammed Fârisiden, Fârisînin, 365 senesinde Culûdîden, Culûdînin, İbni Süfyandan, İbni Süfyanın da 257 senesi Ramazan ayında Müslimden aldığı söyler, Nevevî, her seferinde (ahbaraná) kullanmıştır.

İbni Hayr, Sahihi Ebu Bekr b. Arabî (8) (468-543) den, ona okuyarak al-

(1) Şerh. I, 6; Sem'ânî, Ensâb, 133.

(2) Şerh, 1, 6.

(3) Fihrist, 100.

(4) VIII, 236.

(5) Şerh, 1, 5.

(6) Aynı yer, Yakut, Geogr. Wörterb., III, 866.

(7) Şerh, 1, 5; Geogr. Wörterb., III, 866.

(8) İbn Başkuvâl, Sıla, No. 1181; Zehebi Tez., IV, 86; Makkari, 1, 477.

diğını söyler, aynı şekilde, Mûsâ b. Seyyid (1) den 524 senesi Zilkâde ayında Algeciras câmiinde Mûsâya okuyarak, Ebul Hasan Abbâs b. Sarhan (2) (464-543) nın nüshasından, yine aynı şekilde, Ebul Hakem Abdurrahman b. Abdülmelik (3) (Ö. 541/1147) den rivayet etmek için icazet almıştır. Bu dört kişi de, Sahihi, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali Taberî (4) (Ö. 498/1104) den almışlardır. İbni Arabî, Taberîyi dinlemiş ve ondan bir nüsha almıştır (semâ'an ve münâveleten). Mûsâ ve Abbâd, Sahihi hıfzından okuyan Taberîyi dinlemişlerdir. Abdurrahman da ondan icazet almıştır. İbni Arabî, aynı şekilde Ebu Bekr Muhammed b. Tarhan (5) dan dinlemiş, İbni Tarhan ise Sahihi Ebul Leys Nasr b. Hasan Tankutî (6) (406-471/1015-1078) den almıştır. Her ikisi de rivayetlerinde (ahbaranâ) kullanır (7). Taberî ve Tankutî, Sahihi, Abdülgâfirden, Abdülgâfir, Culûdîden almıştır. Rivayette (ahbaranâ) kullanılmıştır. Ancak, Culûdî ve Ebu Süfyan (an) kullanmışlardır.

Kitâbu'l-İmtânın müellifi, Sahihin bir kısmını Ebu Yakub Safüyyiddin Yusuf b. Musa Gumârî Hassânî (8) den dinlemiş ve tamamını nakletmek için de icazet almıştır. Safüyyiddin, Ebu Muhammed Hasan b. Sâlim b. Sallâmdan Sahihi alısında (ahbaranâ) kullanır. İbni Sallâmın, Faraviden Sahihi alan ve İbni Sadaka ismi ile maruf olan Ebu Abdullah Muhammed b. Hasan Harrânî (9) yi işittiği söylenir. Fakat İbni Sadakadan Müslime kadar (Nevevînin isnadı ile aynı olan bu isnad yukarıda verilmiştir) yalnız (an) kullanılmıştır. Diğer bir nüsha, Siracidin Temimî, Abdüssamed Harastânî (10) (520-614/1126-1218) ve Farâvî isnadı ile gelir. Burada da yine sadece (an) kullanılmıştır. Hacrî, rivayeti alış tarzında (ahbaranâ) kullanarak, İbni Arabî, Ebul Tâhir Silafî (11) (475-576/1082-1180) ve Ebu Bekr b. Hallûf (12) (466-541/1073-1147) dan almıştır. Fakat bunlar Fârisiden Sahihi alışlarında yalnız (an) kullanmışlardır. Mamafih, Fârisî, Culûdîden nasıl aldığı anlatmak için (ahbaranâ) kullanmıştır.

(b) Râzînin rivayeti.

İbni Hayr, Râzînin rivayetini iki ayrı isnad zinciri ile almıştır. Önce Ebul Hasan Yunus b. Muhammed b. Mugîs (13) (447-532/1055-1138) den, sonradan biraz müstesna kendisine okunan Sahihin tamamını dinleyerek, fakat nakletmek için icazetle ve kendisine verilen bir nüshaya sahip olarak almıştır. İbni Mugîs, okuyarak, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Beşîr Ma'âfirî Sayrafî (14) (Ö. 481/1088) den, Ebu Abdullah, Ebu Muhammed Abdullah b. Velîd b. Sa'd b. Bekr

(1) Takmîla, No. 2145.

(2) Sıla, No. 970.

(3) Aynı yer, No. 750.

(4) Sıla, No. 1181; Makkarî, I, 478.

(5) Geogr. Wörterb., II, 936, IV, 800.

(6) Sıla, No. 1285; Zabbî, Buğya, No. 1392; Geogr. Wörterb., I, 880.

(7) Bu kelimenin kullanılışı, şahsî temasa de'âlet edei. Bak: İbn Salâh, Ulûm., 140; Tahânevî, Dict. of Tech. Terms, 282.

(8) Tinbuktî, Neyl, 352.

(9) İbn Hall, II, 353.

(10) Geogr. Wörterb., II, 241.

(11) Zehebi, Tez., IV, 90; İbni Cezerî Gaye, No. 472.

(12) Zabbî, No. 1470; Tekmîla, No. 2040; Gaye, No. 3836.

(13) Sıla, No. 1403; Zabbî, No. 1500; İbn Abbar, Mucam, No: 313.

(14) Sıla, No. 1102; Gaye, No. 3405.

Ensârî (1) (360-448/970-1056) den almış ve onun kitabından istinsah etmiştir. Ensârî de Râzî'den almıştır ve buradan itibaren, Müslime kadar yalnız (ahbaranâ) kullanılmıştır. Yine İbni Hayr, Sahihi, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tâhir Kaysî (2) (449-542/1057-1147) den bir kısmını dinliyerek, tamamı için de icazetle almıştır. Ebu Bekr, Ebu Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed Gassânî (3) (427-498/1036-1105) den ona okuyarak, Ebu Ali de Valencia'da, 470 senesi Receb ve Şaban aylarında okuyarak Ebul Abbas Uzrî (4) (393-478/1003-1085) den almıştır. Uzrî, Râzîden Sahihi alışını anlatırken (ahbaranâ) kullanır. Bu ikinci isnad zinciri bir bölüme daha sahiptir: İbn Hayr, Sahihi, Ebu Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Ahmed Nafzî Malakî (5) (437-525/1045-1130) den münâvele ile, Nafzî de Uzrîden iki defa dinliyerek almıştır. Bu bölüm bir râvi noksanlığı ile diğerinden daha kısadır.

Kitabül İmtâda Râzîden gelen yalnız bir isnad vardır. Ebul Abbas Azaffî, Hacıriyi okurken dinlemiş ve aynı zamanda ona okumuştur. Hacıri, Sahihi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdülaziz b. Ahmed b. Zuğeyba Kilâbî (6) (450-526/1058-1134) den Almeria câmiinde dinlemiştir. Kilâbî, yine aynı câmide Uzrîden, Uzrî ise 409 senesinde, Mekke'de Râzîden dinlemiştir. Bu isnadın göze çarpan ehemmiyeti, bu noktaya kadar (semi'a) fiilinin kullanılmış olmasıdır. Aynı zamanda bu, İbni Süfyanın, Sahihi Müslimden alırken kullanmış olduğu kelimedir.

(c) Siczînin rivayeti.

İbni Hayr, «Ebu Ali Gassânî Sahihi, mânâvele ile, Ebul Kâsım Hâtim b. Muhammed Tarâbulûsî (7) (378-469//988-1077) den, Tarâbulusî, 403 senesinde Siczîden almıştır» diyerek rivayeti anlatmaya başlar. Tarâbulusî, Siczîden Sahihi dinlediği zaman yalnız olduğunu ima hususunda (ahbaranî) kullanır (8). Siczî, okuyarak, 369 senesinde Culûdîden almıştır. Bu isnad Gassânî ile başlar ve hemen, İbni Hayrin, Ebu Bekr Kaysî ile başladığı Râzînin isnadını tâkip eder. Bu halde bir kimse İbni Hayrin, her iki rivayeti, yâni Râzînin ve Siczînin rivayetlerini Kaysîden aldığı zanneder. İbni Hayr, Siczînin rivayetini aynı zamanda, kendisine istinsah ettiği için, Ebu Muhammed b. Attâb (9) (433-520/1041-1126) dan icazetle almıştır. İbni Attâb, Ebu Muhammed Abdullah b. Sa'îd Şantacâli (10) (Ö. 436/1045) den ve Tarâbulûsîden icazet almıştır. Her ikisi de Sahihi Siczîden alışlarında (ahbaranâ) kullanmışlardır.

Kitabül İmtâda bu rivayet, Hacıriye yalnız bir isnad zinciri ile gelir. Hacıri, Ebu Mervân b. Masarra (11) (Ö. 552/1157) dan, İbni Masarra, İbni Attâbtan, o da Tarâbulûsîden almıştır. Her iki arada da sadece (an) kullanılmıştır. İbni Hayrda

(1) Sila, No. 601; Zabbî, No. 958.

(2) Sila, No. 1180.

(3) Sila, No. 326; Zehebi, Tez. IV, 30.

(4) Sila, No. 139; Geogr. Wörterb., II, 582.

(5) Sila, No. 1158.

(6) Sila, No. 1159; Zabbî, No. 205; Mucam, No. 100.

(7) Sila, No. 351, Zabbî, No. 658.

(8) Tahânevî, S. 282.

(9) Sila, No. 744; Zabbî, No. 986; İbn Ferhûn, Dibâc, S. 150.

(10) Sila, No. 593, Burada Şantacâli olarak zikredilmiştir; Zabbî, No. 925, Burada Uzrînin ve Tarâbulusînin Şantacâli'den rivayet ettikleri söylenir; Geogr. Wör., III, 327.

(11) Sila, No. 773; Zabbî, No. 1079; Mucam, No. 233.

olduğu gibi, Tarâbulusî, Sahihi, 403 senesinde Mekke'de Sicziden aldığını kaydeder. Yalnız aradaki fark, onun, (ahbaranî) yerine burada (ahbaranâ) kullanmış olmasıdır. Kitâbü'l imtâdaki ibare ise (anil Culûdî) dir.

II. KISÂ'İNİN NÜSHASI

Nevevînin ileri sürdüğü bir fikre göre, Culûdîden başka, İbni Süfyandan Sahihi rivayet ettiğini söyleyen kimseler, itimada şayan değildir (1). Bu, tamamen onun Kisâ'îyi nazarı itibara almadığını gösterir. Filhakika, İbni Süfyandan Sahihi alanlar arasında Kisâ'înin bulunuşuna hayret edilir. Çünkü o, 384 veya 385 te ölmüştür. İbni Süfyan ise 308 de ölmüştür. Lâkin Kisâ'î normal olarak sika bir râvi tanınmıştır (2). Fakat bazıları vardır ki onun itimada şayan olmadığını ileri sürerler. Askalânî, onu zayıf râvileri ele aldığı bir kitapta zikretmiştir (3). Kisâ'î, hayatının son yıllarında terekesi arasında şüpheli görülen bir kitaptaki Sahih-i Müslimin bir nüshasına sahip olmakla şöhret kazanmıştır. Sem'ânînin Kisâ'îden naklettiğine göre babası onu dinlemesi için İbni Süfyana götürmüş fakat o, çok küçük olduğundan onu dinlerken uyuya kalmıştır (4). Kisa'înin nüshası, Ebul Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekeriya Nesevî ve Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hasan Sıkkilî olmak üzere iki isnad zinciri ile gelir.

(a) Nesevînin rivayeti.

İbni Hayr, ismi Kasavî olarak verir ki bu, aşikâr bir hatadır (5). Onun hakkında İbni Cezerî tarafından az bir malûmat verilmiştir (6). Fakat kaydedilmiş bir tarih yoktur. Nesevî, Ali b. Ahmed Kazvîni (283-381/896-992) ile, Culûdîden rivayet eden Ebul Abbas Râzînin oğlu Ebul Fadl Abdurrahman b. Ahmed Râzî de onunla tahsil etmiştir.

İbni Hayr bu rivayeti, Ebu Muhammed b. Attâbtan almıştır. Ve bunu, Siczinin rivayeti için, İbni Attâbtan nasıl icazet aldığını anlatışının tâkip etmesinden de anlaşılacağı üzere, burada Nesevînin rivayeti için de icazet almış olması lâzımdır. Bununla beraber aldığını söylemiyor. İbni Attâb, rivayet etmek için icazetle beraber Ebu Muhammed Mekki b. ebî Tâlib (7) (355-437/966-1045) den almıştır. Mekkinin Nesevîden rivayetinde yalnız (an) kullanılmıştır. Nesevî, Kisâ'îden alırken (ahbaranâ) kullanır. Fakat Kisâ'î ve İbni Süfyan (an) kullanmışlardır.

Kitâbü'l imtâda, Hacrî, muhtelif kimselerden rivayeti alışıında (ahbaranî) kullanır. Onun rivayeti almış olduğu kimseler şunlardır: Ebu Cafer Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülbârî Kurtubî Bitravci (8) (Ö. 542/1147), İbni Hallûf ile maruf Ebu Bekr Yahya b. Halaf b. Nefis Himyarî Garnatî (9) (466-541/1073-1147), Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman b. Ma'mar Mezhici

(1) Şerh, I, S. 7.

(2) Zehebî, Mizanül itidâl, II, 337. Sahihi İbn Süfyandan rivayet ettiğini söyler. Onun böyle bir eserde bulunuşu şahhatinin şüpheli olduğuna delâlet eder.

(3) Lisanül Mizan, V, 26.

(4) Ensâb, 482.

(5) Fihrist S. 100.

(6) Gâye, No. 531.

(7) Sıla, No. 1276; Gâye, No. 3645.

(8) Sıla, No. 178; Geogr. Wörterb., 1, 663, burada Bitravşi olarak zikredilmiştir.

(9) Zabbî, No. 1470; Mucam, No. 302; Tekmile, No. 2040; Gâye, No. 3836.

(1) (Ö. 537//1143). Bunların hepsi, Talâ diye tanınan Ebu Abdullah Muhammed b. Ferec (2) (404-497/1014-1104) den (an) kullanarak rivayet etmişlerdir. Ebu Abdullah ise İbni Hayrin isnadında görülen Mekkiden almış ve sadece (an) kullanmıştır.

Biraz önce verilen isnadlar Kisâ'îye varır. İmtâ, Hacrîden Mekkiye varan kısmî bir isnad vermiştir. İleri sürülen tarz, bu isnadın Sicziden gelen bir rivayetin dalı olduğunu ima eder. Fakat Mekki bu isnadda görülmemekle beraber onun, Nesevî vasıtasıyla bu nakle ait olması zarurî gibidir. Hacrî, vezir Ebu Abdullah Cafer b. Muhammed b. Mekki (3) (450-535/1058-1140) den (ahbaraná) kullanarak almıştır. Cafer b. Muhammed, babası Ebu Tâlib Muhammed (4) 414-474/1024-1081) den ve Ebu Mervan Abdülmelik b. Sarrâc (5) (400-489/1009-1096) dan, bu ikisi de Ebu Muhammed Mekki'den almışlardır. İsnadda yalnız (an) kullanılmıştır.

(b) Sıkıllînin rivayeti.

Kisâ'îden diğer bir isnad zinciri, hakkında malûmat bulamadığım Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hasan b. Abdullah Sıkıllî vasıtasıyla gelir. İbni Hayr, Siczîden gelen rivayette olduğu gibi, her halde aynı isnad zincirini kullanarak Tarâbulusunin (haddasanî bihî) ile Sahihi Sıkıllîden aldığını söyler. İbni Süfyan 257/871 senesi Ramazanın onuncu günü, Müslimin, kitabı kendisine okuyup bitirdiğini, 308/920 senesinde Kisâ'îye bildirmiş, Kisâ'î de bunu 382/992 senesinde Nisâburda Sıkıllîye nakletmiştir.

Kitâbü'l imtâ, her arada (an) kullanarak Hacrîden Sıkıllîye kadar varan bir isnad verir. Hacrî, hüviyetini tesbit edemediğim Ebu Fihriden ve İbni Bakva ile maruf Ebul Velîd Hişam b. Ahmed b. Ahmed b. Hişam Hilâlî (6) (444-530/1052-1136) den almıştır. Bu iki kişi de Ebu Abdullah Muhammed b. Halef b. Murâbit (7) (395-485/1004-1092) tan, Murâbit, Ebu Amruddânî (8) (371-444/981-1053) den, Dâni ise Sıkıllîden almıştır.

KALÂNİSİNİN RİVAYETİ

Naklin diğer esas isnad zinciri, Ebu Muhammed b. Hüseyin b. Muğire Kalânîsi vasıtasıyla gelir. Kalânîsi, Sahihi, Ebu Ahmed Muhammed b. Yahya Aşkara, Aşkar, Ebu Alâ Abdulvehhâb b. İsâ b. Abdurrahman b. Mâhân'a nakletmiştir. Nevevinin İbni Salâhtan iktibas ettiğine göre, bu rivayet şarkta çok kullanılan bir rivayettir. Fakat başka yerlerde bilinmemektedir (9). Kalânîsi veya Aşkar hakkında, Aşkarın, Nisâburda Sahihi, İbni Mâhâna nakletmesinden başka malumat bulamadım (10). İsnadlar, İbn Mâhânda ayrılır. İbn Mâhân, çok dolaşmış ve

(1) Sıla, No. 1174; Tekmile, No. 622.

(2) Sıla, No. 1123; Zabbi, No. 256; Geogr. Wörterb., I, 663.

(3) Sıla, No. 294; Zabbi, No. 617.

(4) Sıla, No. 1093.

(5) Sıla, 771; Zabbi, No. 106.

(6) Sıla, No. 1326; Zabbi, No. 1425; Dibâc, S. 348.

(7) Sıla, No. 1107; Zabbi, No. 103; Geogr. Wörterb., III, 924.

(8) Sıla, No. 873; Zehebi, Tez., III, 298; Zabbi, No. 1185.

(9) Şerh, I, S. 8.

(10) Fihrist, S. 101.

hadiste nüfuz sahibi bir çok kimseleri dinlemiş, neticede Mısırda yerleşerek ölünceye kadar orada kalmış, Sahihi Aşkardan rivayet etmiştir. İbn Mâhân, 387/997 senesinde ölmüştür (1). İbn Naccâr, Ebu Ali Gassâninin «Dârakutnî, İbn Mâhânî nüfuz ve muhakeme sahibi bir kimse olarak tavsif ve Mısır halkına, onun rivayetini yazmalarını tavsiye etmiştir» sözünü zikreder (2).

İBN MÂHÂN'IN NÜSHASI

İbn Mâhânın nüshası kısmen Culûdinin nüshasına borçludur. Çünkü, İbn Mâhân, Sahihin son kısmını, Yalan hakkındaki hadisten (XLIX), nihayete kadar Culûdî den almıştır (3). İbni Mâhânın nüshası dört isnad zinciri ile rivayet edilmiştir.

(a) İbn Hazzânın rivayeti.

Ebu Abdullah Muhammed b. Hazzâ Temimî (347-416/958-1025), Kordovalıdır. 372 senesinde hacca gitmiş, seyahati esnasında İbn Mâhân ile karşılaşmış ve ondan Sahihi almıştır. İspanyada bilginler aleminin yegâne insanı idi. O, Nevvînin isimle zikrettiği, İbn Mâhândan rivayet eden tek râvidir. Bununla beraber nevevî, ondan rivayet eden başka kimselerin de olduğunu söyler.

İbni Hayr, bu rivayeti Siczînin rivayetini aldığı gibi aynı tarzda, Ebu Bekr Kaysîden almıştır. Ebu Bekr, (ahbaranâ) kullanarak Ebu Ali Gassâniden, Ebu Ali, 457/1065 senesinde okuyarak, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed b. Hazzâ Temimî (4) (380-467/990-1074) den ve Ebu Ömer de 395 senesinde babası Ebu Abdulahtan almıştır. Ebu Ömerden Müslime kadar (ahbaranâ) kullanılmıştır. İbn Hayr aynı şekilde rivayet etmek için icazetle beraber Ebu Muhammed b. Attâbdan İbn Attâb ise Ebu Ömer b. Hazzâdan icazet almıştır. Bu isnad kolu diğer isnad koldan bir râvi noksanı ile daha kısadır.

Kitâbü İmtâda, Hacrînin bu rivayeti Ebu Abdullah b. ebî İhdâ Aşere (5) (Ö. 532/1138) den, vezir ve fakih Ebu Bekr Muhammed b. Abdülmelik b. Abdülaziz (6) (Ö. 536/1142) den ve isimleri tasrih edilmeyen diğer bazı kimselerden, okuyarak ve icazetle aldığı söylenir. Bu iki kişi (Ebu Abdullah ve İbn Abdülaziz), Ebu Ali Gassâniden almışlardır. İbn Hayrin isnadı ile uyuşan bu noktadan isnadın sonuna kadar sadece (an) kullanılmıştır.

(b) Ebu Abdullah Bâcînin rivayeti.

Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdullah Bâcî (7) (356-433/967-1041) Seville'e mensubtur. Babası ile şarka seyahat etmiş, Mısırda bir müddet kalmıştır. Bu seyahat hakkında verilmiş bir tarih yoktur.

İbn Hayr bu rivayeti, Abdülmelik b. Abdülaziz Lahmî Bâcî (5) (447-532/

(1) İbn Naccâr, Zeyl-i târih-i Bağcâd, X. 67. İbn Mâhân hakkındaki malûmatı bu eserden başka kopye eden Halil Mardam beye minnettarım. Suyûtî, Muhâdara, I, 157 İbn Mâhânın 388 de öldüğünü söyler.

(2) Fihrist, S. 102.

(3) Şerh, I, S. 8, Fihrist, S. 101; İmtâ, 8 ab.

(4) Sıla, No. 131; Zabbî, No. 349.

(5) Zabbî, No. 7.

(6) Sıla, No. 1173.

(7) Makkarî, I, S. 603; Faradî, No. 171.

(8) Sıla No. 774.

1055-1138) den iki defa dinleyerek almıştır. Abdülmelik, babasından, baba amcaları Ebu Ahmed ve Ebu Abdullah Muhammed (1) den ve yeğeni Ebu Muhammed b. Ali b. Muhammed (2) (Ö. 478/1085) den (haddasanî) kullanarak almıştır. Bunların hepsi, (ahbaranâ) kullanarak, Ebu Abdullah Bâciden almışlardır. Ebu Abdullah, İbn Mâhânı Mısırda dinlediğini söyler. İbn Mâhân, (ahbaranâ) kullanarak Nisâburda Aşkardan almıştır. Aşkar ve Kalânîsî, Sahihi alışlarında (ahbaranâ) kullanmışlardır.

Kitâbü'l İmta, Hacrînin bu rivayeti çoğunu okuyarak, geri kalanını da icazetle Ebu Ömer Ahmed b. Abdullah b. Sâlih Ezdî (3) den almıştır. Ezdî, büyük babası Ebu Abdullah Bâciden (ahbaranâ) kullanarak alan Ebu Muhammed Abdullahtan Sahihi dinlediğini söyler. Kitâbü'l İmtâda dikkat edilecek mühim bir nokta vardır: Ebu Abdullah (kırâ-aten aleyhi biMısr) diyerek Sahihi İbni Mâhândan aldığını söyler. Halbuki İbni Hayrin anlatışına göre Ebu Abdullah (semâ'an aleyhi ma'a ebî rahimehullah biMısr) demiştir.

(c) Ebul Hakem Münzirin rivayeti.

Ebul Hakem Münzir b. Münzir b. Ali Hicâzî veya Kinânî (4) (340-423/951-1032) İspanyanın Ferec şehrine mensuptur. Şarka seyahat ve hacca ifa etmiştir. İbni Başkuval, Mısırda onun nüfuz sahibi kimselerden dinlediğini söylemiş fakat İbn Mâhânı zikretmemiştir. İlim sâhibi olmaktan başka büyük bir müdakkik idi. Fakat dikkatsizliği ile de şöhret kazanmıştır.

İbni Hayr bu rivayeti vermez, yalnız Kitâbü'l İmtâdan gelir. Hacrî, Ebu Muhammed b. Atıyye (5) (481-542/1088-1147), İbni ebî İhdâ Aşere ve isimleri tasrih edilmeyen diğer bazı kimselerden (ahbaranî bihî) kullanarak almıştır. Bu iki kişi (İbn Atıyye ve İbn ebî İhdâ Aşere), Ebu Bekr Abdülbâkî b. Muhammed b. Sa'id b. Buryal Hicâzî (6) (416-502/1025-1109) den, Hicâzî, Münzirden almıştır. Rivayetin menşeleri olarak, Abdülbâkî, Münzir ve İbni Mâhânın kullandıkları kelime (an) dır. Fakat İbni Mâhân ve Aşkar (ahbaranâ) kullanmışlardır.

(d) Ebul Kâsım Ahmed b. Fethin rivayeti.

Ebul Kâsım Ahmed b. Feth (7) (319-403/931-1012), Kordovalıdır. Hacta iken Mısırda İbni Mâhân ile karşılaşmış ve Sahih-i Müslimi ondan almıştır.

Kitâbü'l İmtâ bu rivayeti vermez. Yalnız İbni Hayrden gelir. İbni Hayr icazetle Ebu Muhammed b. Attâbtan almıştır. Ebu Muhammed, babası Muhammed b. Attâb (8) (383-462/994-1069) tan birkaç defa dinleyip ona okuyarak almıştır. Muhammed b. Attâb, (ahbaranâ) kullanarak İbni Fethden, İbni Feth de yine (ahbaranâ) kullanarak İbni Mâhândan almıştır.

(1) Tekmîle, No. 491.

(2) Sıla, No. 622.

(3) Fihrist, S. 435.

(4) Sıla, No. 622.

(5) Sıla, No. 825; Geogr. Wörterb. II, 620; Gal., Supp. I, 732.

(6) Sıla, No. 822; Zabbî, No. 1125; Geogr. Wörterb., IV, 875.

(7) Sıla, No. 41.

(8) Sıla, No. 1077; Zabbî, No. 241.

NETİCE

Rivayetin ehemmiyeti göz önünde tutulursa, bir râvinin materyali alışındaki tarzın anlatılışı hususunda verilen tafsilâtlarla ve gösterilen dikkatle derin bir tesis altında kalır. Bazen, onun alındığı kat'i tarih ve yer verilir. Sık sık icazet alındığına dair atıf yapılır. Bununla beraber, icazet bazan, işitilmeyen bir kısmın rivayeti için de verilir. Umumiyetle şahsî temasa delâlet eden (ahbaranâ) ve (had-dasanâ) kullanılır. (an) kullanıldığı zaman onun, rivayetin metodunu göstermek için mi yoksa kısalığı dolayısıyla mi kullanıldığı anlaşılmaz. Meselâ (an), Sahihi, İbni Süfyandan alan Culûdînin ve Müslimden alan İbni Süfyanın kullandıkları kelimedir. Fakat bilindiği gibi bunlar, tanınmış râvilerdir ve burada (an) in kısa oluşu bir sebep teşkil etmektedir.

Fakat bu kadar dikkat gösterilmişken tabi'i olarak ortaya çıkan bazı meseleler vardır. Nevevînin isnadı bazı güçlükler arzeder. Ebu İshak, Sahihi almış olduğu Mansurdan 56 sene sonra ölmüştür. Bununla beraber bu, mühim bir mesele olmayabilir. Mansur, sahihi almış olduğu ceddî öldüğü zaman sekiz yaşında idi. Fakat Nevevî bize, Mansurun hem ceddinden ve hem de babasından ve dedesinden rivayet ettiğini anlatıyor. Bu suretle onun, mümkün olduğu kadar isnadı kısaltma cehdinde oluşu, insana haklı olarak bir râviyi unutmış olduğu fikrini telkin ediyor (1). Yine Nevevînin anlattığına göre, Fârisinin öldüğü sene, Ferevî Sahihi ondan almıştır. Bu, Ferevînin yedi yaşlarında iken Sahihi aldığını gösterir. Fârisî de 365 senesinde, yirmi yaşlarında iken Culûdîden almıştır ki bu, ihtimal dahilindedir.

İbn Hayr, her ne kadar Mekkî öldüğü zaman, Ebu Muhammed b. Attâb dört yaşında idiye de onun, Mekkîden Kisâ'ının rivayetini, üç yaşında iken de ölen Şantacâlıden Siczînin rivayetini naklediğine inanıyor. İbni Hayrin muasırı İbni Başkuval da İbni Attâbın, Siczînin rivayetini aldığı hususundaki İbn Hayrin görüşü ile mutabıktır (2). Bu hususta İbn Attâbın 433 senesinde doğduğunu ve aynı kitabın bir başka yerinde, Şantacâlınin 436 senesinde öldüğünü söylüyor (3).

Kitâbül İmtâ, Harastâniyi, Muhammed Ferevîden rivayet eden bir râvi olarak gösterir ki Ferevî öldüğü zaman Harastâni henüz on yaşında idi. İbn Mâhânın rivayetini Münzirden nakleden Ebu Bekr Abdülbâkî, Münzir öldüğü zaman yedi yaşında idi.

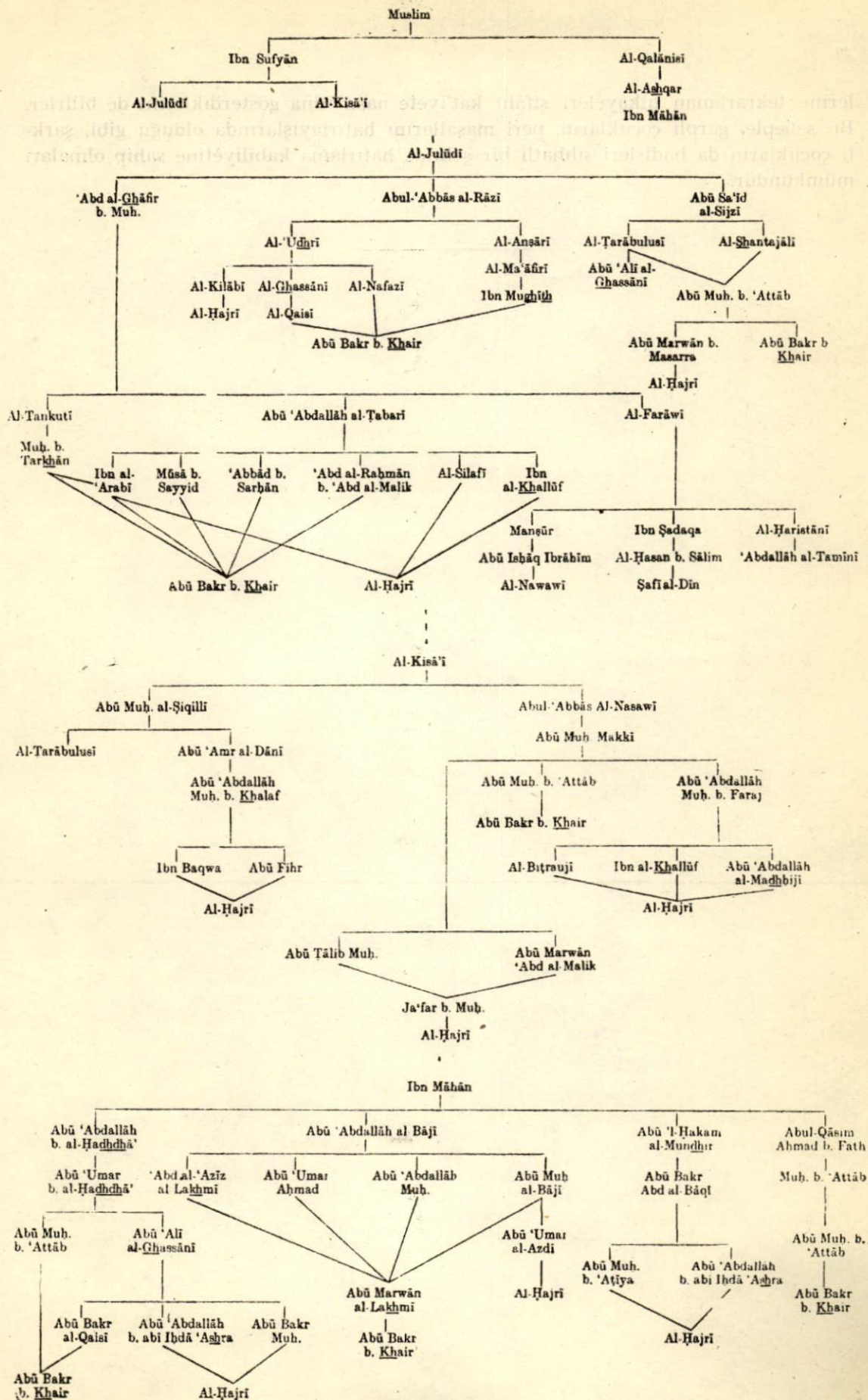
İbn Salâh, bir çocuğun hadis işitebileceği en küçük yaşları mevzuubahisle, müteahhur muhaddislerin, beş yaş üzerinde ittifak ettiklerini beyan eder. Aynı zamanda herkesin kendi liyakatine göre hükmolunacağını ilâve eder. Eğer söyleneni anlar ve sorulan suale cevap verebilirse, beş yaşından küçük olsa bile naklettiği doğru olarak kabul edilir. Aksi halde beş yaşında değil elli yaşında bile kabul edilmez (4). Genç çocukların dikkatini bilen kimseler, onların işittikleri ve kendi-

(1) Nevevî, kendisi ile Müslim arasındaki isnadın altı isimden ibaret olması dolayısıyla iftihar ediyor ve bütün râvilerin uzun müddet yaşadıklarını, hepsinin de Nisâbura mensup olduklarını kaydediyor. (Şerh, I, S. 5)

(2) Sıla, No. 744.

(3) Aynı yer, No. 593.

(4) Ulûm., S. 139.

lerine tekrarlanan hikâyeleri şifâhi kat'iye nasıl itina gösterdiklerini de bilirler. Bu sebeple, garpli çocukların, peri masallarını hatırlayışlarında olduğu gibi, şarklı çocukların da hadisleri sıhhatli bir şekilde hatırlama kabiliyetine sahip olmaları mümkündür.

